

Boekmandebat

Onderwijs Canon Cultuur

Verslag van het debat op woensdag 6 december 2006 van 16.00 tot 17.30 uur in de Doopsgezinde Singelkerk, Singel 452, Amsterdam.

Thije Adams opent het debat met de mededeling dat Minister Van der Hoeven niet kan komen vanwege de stemming in de Tweede Kamer om het voorzitterschap waar zij zelf voor heeft gekandideerd en bedankt Jan Jaap Knol voor zijn aanwezigheid namens de minister. Knol is projectleider op het ministerie van OCW, verantwoordelijk voor de samenwerking tussen de cultuursector en het onderwijs. Ook een bijzonder welkom voor Frits van Oostrom.

Adams geeft een korte samenvatting van het voorafgaande debat op 6 juli 2006 met als titel: 'Een canon voor het onderwijs: Wat kan de cultuursector daarvan leren?'. Daarin kwam aan de orde wat de canon voor betekenis voor het onderwijs kan hebben. Maar ook de samenwerking tussen scholen en culturele instellingen, en de betekenis van een canon voor de cultuursector los van het onderwijs. De voorzitter van de Raad voor Cultuur gaf aan dat de raad deze thematiek zeker zal oppakken.

Interessant was om van de heer Beurskens uit de praktijk van het onderwijs te horen en in een onderzoek van Ton Bevers bevestigd te zien hoe weinig canongericht de eindexamens op het gebied van de kunstvakken in Nederland zijn in vergelijking met het buitenland.

Sinds 16 oktober is het rapport er en kunnen we zien hoe de cultuursector concreet in beeld komt in de voorstellen van de commissie. Vraag is welk beroep op de cultuursector gedaan wordt, en wat de cultuursector kan doen om van de canon een succes te maken. Adams geeft vervolgens Knol het woord.

Jan Jaap Knol neemt het woord en verontschuldigt de minister maar geeft aan verheugd te zijn in haar plaats het woord te mogen doen. Temeer daar hij het advies met zoveel genoegen heeft gelezen. Zijn toespraak is de tekst van de minister¹. Over de canon is de afgelopen maanden een levendig debat gevoerd. Over de inhoud en vormgeving van de canon, over de behoefte aan erkenning van een gedeeld verleden en over wat ons samen bindt. Het debat is waardevol geweest, voor onze samenleving, voor het ministerie – de opdrachtgever – en voor de commissie Van Oostrom. De canon is van belang als gemeenschappelijk referentiekader voor gedeelde kennis door het hele onderwijs heen. Ook is belangrijk dat het een canon is die niet voor altijd vaststaat maar geldt als dynamisch vertrekpunt. De 50 vensters bieden een handvat voor geschiedenis en cultuur in het onderwijs, ontworpen voor alle Nederlanders. Het is nu tijd de vraag te stellen hoe de canon in de cultuur en het onderwijs tot leven gebracht kan worden.

De minister spreekt de aanwezigen aan: U bent naast denkers ook doeners. U staat midden in de culturele praktijk. De instellingen hebben de sleutels in handen van de schatkamers van ons culturele verleden. Zo zijn er kansen voor scholen en voor culturele instellingen. Voor de scholen geldt dat de canon geen nieuw voorgeschreven lesmateriaal vormt, dat past bij de rust en vrijheid die het kabinet aan scholen geeft. De canon vraagt wel om tijd en creativiteit van leraren om deze in te passen in het bestaande lespakket. Cultuur heeft al vaak bewezen een aanjager van onderwijsvernieuwing te zijn. Er zijn volop kansen voor de culturele sector, bijvoorbeeld via het venster *Atlas Major van Blaeu*, de atlas is aanwezig in het Maritiem Museum en is voor schoolklassen een excursie waard. Of het net

¹ De tekst van de toespraak is te vinden op www.boekman.nl en www.minocw.nl/toespraken/583

geopende Instituut voor Beeld en Geluid in Hilversum, waar onder andere Annie M.G. Schmidt, de opkomst van de televisie als medium en de bijzondere beelden van Anne Frank aanwezig zijn.

Het is de bedoeling dat de vensters uitzicht bieden, de canon moet gaan leven. Dat geldt niet alleen voor het onderwijs, maar is ook een uitdaging voor de culturele instellingen. Kunst en cultuur zijn in staat mensen erbij te halen en te houden. Culturele instellingen hebben, net als scholen, een maatschappelijke functie, een maatschappelijke opdracht. Het betreft geen instrumentele benadering van cultuur, cultuur heeft waarde in zichzelf. De intrinsieke waarde is van belang voor de samenleving. De canon is een uitgelezen manier om de waarde van de culturele sector voor de samenleving concreet te tonen.

De canon is dynamisch, niet in beton gegoten. De canon sluit naadloos aan bij een uitspraak van de Groningse historicus Ernst Kossmann, die stelt: 'Een natie is het gesprek dat wij in onze eigen taal met elkaar voeren. Wat de bewoners van een land samen bindt is een doorlopende gedachtewisseling'. Bij zo'n gedachtewisseling hoort geen dwingende overheid, wel voldoende stof voor het gedeelde gesprek. Iedereen in ons land moet voldoende gesprekstof aangereikt krijgen om het gesprek mee te kunnen voeren. Daarom heeft het ministerie opdracht gegeven voor zo'n canon. En ook voor de website entoen.nu en dvd's met educatieve films met de canon als uitgangspunt. Eveneens zijn er plannen voor een Nationaal Historisch Museum, om het historisch besef te versterken. Het museum zal een compleet overzicht van de Nederlandse geschiedenis moeten bieden.

De culturele instellingen zijn nu aan zet; de minister doet een oproep om te uiten hoe wordt gedacht over de canon; op scholen, in relatie tot de kunsten en in musea. Welke rol is weggelegd voor deze sector en welke mogelijkheden, kansen en risico's worden gezien. Het betoog sluit af met de stelling dat de canon net zo dynamisch is als de maatschappij waarin hij is verankerd. Net zo levendig en veelzijdig als de discussie die wij over onze eigen identiteit voeren. Er ligt een kans voor het onderwijs en voor de culturele sector om een waardevol en levend verhaal te vertellen. Laten we de vensters van de canon openzetten.

Op de vraag van Adams wat het belangrijkste nieuwe inzicht van het ministerie van OCW is nu een balans is opgemaakt sinds 16 oktober, noemt Knol de reactie die de canon losmaakt in zowel het onderwijs als het culturele veld. Wat opvalt in de opiniebladen en kranten is dat het voor de ene helft gaat over wat er in de canon is voorgesteld, het verhaal dus. Voor de andere helft gaat het over de waarde van zo'n canon en het proces dat je door moet maken om de canon in de onderwijspraktijken te laten leven. De indruk van de reacties is dat het een evenwichtig voorstel is. Knol vindt echter dat het meer mag gaan over hoe de canon tot leven komt in het onderwijs en in de culturele instellingen.

Vervolgens neemt **Peter Sigmond** het woord en verklaart dat het museum begrepen heeft dat de canon in eerste instantie voor het onderwijs bedoeld is, en dus voor alle Nederlanders. Voor culturele instellingen is het belangrijk dat een dergelijke basis gelegd wordt. Musea bieden ook vensters, die echter alleen betekenis hebben als mensen die er doorheen kijken iets hebben met wat er achter de vensters ligt. De canon kan daarbij helpen. Het Rijksmuseum is overigens al veel langer met de canon bezig. Het museum gaat de vensters van de canon expliciet in de presentatie betrekken. Alleen bij de *Hunebedden* ligt dat wellicht wat moeilijker.

Hij is blij dat het niet alleen de canon is van geschiedenis, maar ook van cultureel erfgoed. Het verleden is erg verknipt door de wetenschappers en instellingen. Het is dan een hele kunst een samenhangend beeld te krijgen. Door de canon is er nu die samenhang ontstaan. Voor het hele culturele veld biedt dat mogelijkheden. Hij is ook blij dat de

commissie aandacht besteedt aan kwaliteit en authenticiteit en het besef van tijd en van schoonheid.

Hij is benieuwd wat het Nationaal Historisch Museum gaat betekenen voor het geheel. Sigmond wil ook aankaarten wat de mogelijkheden zijn voor de overheid om het onderwijs te stimuleren om door die vensters van de musea te kijken. Musea zijn niet hoogdrempelig. Het probleem is echter dat het steeds moeilijker is de kinderen uit de klas en in de bus in te krijgen, op weg naar musea. Daarom moet het bezoeken van culturele instellingen opgenomen worden in het curriculum van het onderwijs, en zo ontstaat ook een stimulans voor musea om te zorgen dat die bussen naar hun venster rijden en niet naar die van een ander. Deze competitie kan alleen maar verrijkend zijn.

Reacties

Adams geeft de aanwezigen de gelegenheid te reageren, met een kort statement of een vraag.

Cees Hageman, Stichting Erfgoed Actueel, zegt dat voor hem de aardigste gedachte uit het rapport was dat de canon zou moeten inspireren tot mooi onderwijs. Belangrijk vindt hij een aantal onderwijskundige aannames. Hageman stelt dat het al goed zou zijn als geschiedenisleraren hun vaklokaal terug zouden krijgen. De stichting Erfgoed Actueel streeft ernaar de canon een lokale vertaling te geven. Zo zou het van belang zijn voor leerkrachten die niet woonachtig zijn in de plaats waar zij onderwijzen, kennis te hebben van lokale canon.

Vervolgens maakt **Anton Korteweg** van het Nederlands Letterkundig Museum (NLM) bekend dat het NLM begin volgend jaar met een canon zal komen van de 100 belangrijkste Nederlandse en Vlaamse schrijvers, van Hendrik van Veldeke tot Frans Kellendonk (voorwaarde is wel dat ze overleden zijn). De aanleiding voor dit initiatief is de uitbreiding van het museum waarbij een permanente tentoonstelling zal worden ingericht over de grootste Nederlandstalige literatuur. Overigens treedt Frits van Oostrom hierbij op als adviseur.

De canons waarover we het hebben worden erg beperkt tot de grenzen van onze natie staat volgens **Hans Abbing**. Hij vraagt zich af hoe het zit met de muzikale canon. Bij klassieke muziek denk je al snel Europees. Hoe verhoudt de muziek die tegenwoordig belangrijk is geworden zoals reggae, zich tot de canons?

Hierop haakt **Frits van Oostrom** in door uit te leggen dat het feit dat muziek inderdaad weinig in de canon vertegenwoordigd is, de commissie dwarszit. Dat heeft te maken met de nationale context van de canon, maar dat geldt voor de schilderkunst ook. We worden er zo mee geconfronteerd dat Van Gogh en Rembrandt wel in de canon voorkomen, maar Sweelinck en Andriessen niet.

De commissie heeft de behoefte te gaan staan voor het klassieke, iets wat kinderen niet automatisch thuis aangeboden krijgen [in dit verband zij ook verwezen naar de aanbevelingen 8 en 27, om te komen tot een nadere bezinning op de canon in de bovenbouw en op een internationale canon voor het Nederlandse onderwijs].

Daarna geeft **Ireen van Ditschuyzen** aan het plan te hebben, onder anderen met Geert Mak, voor het najaar van 2008 een serie te maken over de vaderlandse geschiedenis op de Nederlandse televisie. Daaraan gekoppeld zal op scholen veel aandacht worden besteed aan de vensters. Per provincie worden breed samengestelde werkgroepen gemaakt met vertegenwoordigers uit het onderwijs, de musea, de bibliotheken, maar ook met archeologen en historici, om op die manier een vertaalslag te maken naar de regio. Van Ditschuyzen doet een oproep om deze campagne te ondersteunen.

Vervolgens neemt **Jocelyn Verhoeve** het woord. Zij vertelt iets over haar achtergrond, dat zij kunstgeschiedenis heeft gestudeerd en dat zij een passie heeft voor moderne kunst. Verhoeve denkt dat alleen mensen met invloed en veel geld en status bepalen wat de inhoud van de canon kan zijn. Zij is zelf vrijwilligster in een museum in Zwolle en vraagt zich af in hoeverre haar stem meetelt.

Knol zegt dat het niet waar is dat er alleen invloed is op grond van een maatschappelijke of wetenschappelijke positie. Maar hij geeft toe dat er een grote afstand ligt tussen wat nu aan intellectueel debat wordt gevoerd over wat in de canon thuishoort en de praktijk. Hij stelt vast dat het intellectuele debat over wat in de canon thuishoort vooral wordt gevoerd in de Volkskrant en NRC Handelsblad. Het accent heeft gelegen op wat er in de canon staat, dat is nu achter de rug. Nu gaat het erom dat scholen de canon in de praktijk brengen, zodat alle leerlingen er iets van kunnen ervaren. Dat moet niet gezien worden als een ontoegankelijk pantheon, maar als een toegankelijk park waarin je langs een aantal standbeelden uit de Nederlandse geschiedenis en cultuur wordt geleid.

Van Oostrom vindt de tegenstelling die Verhoeve schetst wel erg groot. De canon – mits op een beschaafde manier behandeld – is niet bedoeld als een hinderlijk, zwaarwegend dictaat van ‘dit moet je weten’. Hij benadrukt dat het een canon is voor alle Nederlanders (dus niet de canon van Michaël Zeeman). Hij vraagt zich af waarom het confronteren van kinderen met Van Gogh een autoritaire en suspecte cultuurdaad zou zijn. Van Oostrom vindt dat Verhoeve het erg scherp aanzet, hoewel in de definitie van de canon – *dat wat iedereen moet weten* – inderdaad iets van gezag en autoriteit zit. Maar dat moet ook, daar is het onderwijs voor.

Daarna pleit **Els Barents** van Huis Marseille, museum voor fotografie, voor venster nummer 51: de eigentijdse cultuur en geschiedenis. Van Gogh en Rembrandt zijn er altijd al geweest. Wat kan je als eigentijdse kunstenaar doen om in een schoolboekje te komen? De geschiedenis is gebaat met een goede dialoog met de eigen tijd. Wellicht een levendig element om de vensters ook levendig te houden.

Na deze reacties krijgt **Maarten Doorman**, hoogleraar Kunstkritiek aan de Universiteit van Amsterdam, het woord. Doorman vindt het terecht dat het rapport gunstig is onthaald. De pech is dat dit op een politiek ongelukkig moment kwam. Bij de verkiezingen verdween de canon van de agenda. ‘De canon zal geen breekpunt zijn voor de formatie van een nieuw kabinet’.

Bij de implementatie van de canon komt bij hem dan ook het beeld op van Don Quichot. Iedereen haalt op het eind zijn schouders op en gaat over tot de orde van de dag. Het is best interessant om te twisten over de plaats die de exacte vakken moeten krijgen in de canon, en over het belang van de dans, popmuziek en Annie M.G. Schmidt. Maar wat maakt het uit als deze discussies geen enkel gevolg zullen hebben. Het gaat er om dat de canon terugkeert in het onderwijs. Daarin zal de politiek zich moeten uitspreken en de regering besluiten moeten nemen. Het is echter onwaarschijnlijk dat het gaat gebeuren. Het beleid van de minister heeft zich gekenmerkt door afzijdigheid. Het ministerie van OCW geeft scholen de vrijheid het onderwijs naar eigen inzicht in te richten. De onwil om het onderwijs inhoudelijk aan te sturen is niet louter bestuurlijke lafheid, maar past volgens Doorman in een trend: de weigering iets van een autoriteit aan te nemen, het loochent politieke verantwoordelijkheid.

Het loochent eveneens het onderwijs; een leraar is immers iemand die iets weet, die leert aan iemand die minder weet en kan. De discussie blijft dan ook vrijblijvend zolang de overheid weigert serieuze inhoudelijke stellingen in te nemen in de opleidingen die zij

financiert. Als voorbeeld haalt Doorman de eindtermen aan die gelden voor leerlingen op het VWO voor het vak Engels: drie boeken moeten worden gelezen, deze boeken moeten binnen hun bereik liggen, wat niet wil zeggen dat alleen jeugdliteratuur in aanmerking komt, en er mag ook een vertaling worden gebruikt.

Het is mooi dat de canon van Van Oostrom richt zich op het basisonderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Maar zolang je op het gebied van cultuur zo weinig eisen stelt aan het eindexamen blijft de canondiscussie grotendeels steken in een spelletje kwartetten. En zal er uiteindelijk niets veranderen.

Vervolgens reageert **Knol** op het betoog van Doorman door op te merken dat hij het lespakket van scholen niet moet onderschatten. Goethe wordt aangehaald: 'In de beperking toont zich de meester'. Knol mist in het verhaal van Doorman de inbreng van de leraren zelf. Leraren hebben een eigen kwaliteit en verantwoordelijkheid in het overbrengen van ervaring en kennis op leerlingen. Ze zitten niet te wachten op gedetailleerde voorstellen van bovenaf, wel op een handreiking, op referentiekaders waarmee ze hun werk tot een succes kunnen maken. Tevens benadrukt hij dat dit ministerie nog nooit zoveel geïnvesteerd heeft in cultuureducatie.

Als laatste spreekt **Frits van Oostrom**, voorzitter van de Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon. Hij geeft een analyse van de afgelopen maanden. Tijdens het vorige debat was hij terughoudend en heerste er een gevoel van grote gespannenheid. Nu heeft dat plaats gemaakt voor een heel verheugd gevoel, vanwege het gunstig onthalen van het rapport. De commissie overwoog zelfs – in haar meest balorige bui – langs de deuren te gaan met een kaartje met daarop: 'De bezorger van de canon wenst u prettige feestdagen'. De minister mag dan ook meelopen, zij heeft dit proces immers in gang gezet. Hij pleit er dan ook voor dat de overheid er meer achterheen zit.

Er is veel publiciteit geweest. Van Oostrom geeft enkele voorbeelden van de positieve respons; zo is iemand in de Verenigde Staten bezig geweest de 50 vensters te relateren aan plekken en heeft die aan Google Earth gekoppeld. Veel mensen verstaan zich op gevarieerde wijze met cultuur. Volgend jaar gaat het Klokhuis waarschijnlijk 50 uitzendingen aan de 50 vensters wijden.

De aandacht is vooral gericht geweest op het onderwijs. Het duurt even voordat dat soort grote sectoren in beweging komen en die canon gaan omhelzen en gebruiken. Het onderwijs heeft een bepaald conservatisme, en is ook een beetje veranderingsmoe, maar toch is er veel positieve respons. Zelfs de onderwijsbonden zijn positief. Het lastigste zijn de educatieve uitgeverij, maar dat was ook te verwachten.

Nu gaat het om de culturele sector. Een sector die het moet hebben van de diversiteit, en zelf ook heel divers is. Het zou niet gek zijn als de canon zou gaan werken als een soort kampvuur waar omheen je elkaar gaat treffen. Iedereen vertelt wat hij doet, maar uiteindelijk zou daar een gesprek uit voort moeten komen. De culturele sector heeft een zekere verantwoordelijkheid, moet iets willen betekenen voor dit soort processen, en heeft er mogelijkheden voor. De canon moet niet als een probleem gezien worden, maar als een kans. Er moet geen nieuwe mantra van de canon gemaakt worden, de sector moet wel een zekere zendingsdrift hebben om het mooiste van onze geschiedenis en cultuur te laten zien.

De culturele sector heeft mogelijkheden de canon te laten landen bij kinderen. Het is echter niet de bedoeling goed te maken wat het onderwijs zou laten liggen. Het kan er wel veel voor betekenen. Ieder kan vanuit zijn eigen perspectief daaraan bijdragen, ook lokaal en regionaal.

Wat Van Oostrom ook belangrijk vindt is het exemplarische van het proces als geheel. Ten eerste is het canonproces niet aan ruimte en tijd ontstegen, het komt ergens uit voort.

De canon slaat aan omdat het probeert zo concreet en inhoudelijk mogelijk maar ook zo warm en onverholen enthousiast probeert te zijn. Dat wordt over het algemeen gewaardeerd door de buitenwereld.

Je moet beginnen om de buitenwereld – die wel belangstellend is, maar er niet zo professioneel mee bezig is als wij – antwoord te geven op de vraag: ‘vertel me nou, wat is het belangrijkste’, dat wordt gewaardeerd. Keuzes maken, niet terugschrikken voor het argument van het autoritaire, het is een kwestie van deskundigheid. Dat is overal zo, ook in de culturele sector. Je moet vertrouwen op de expertise van mensen, en daar moet je niet voor weglopen. De buitenwereld moet elke keer weer in aanraking gebracht worden met de klassieken want die teksten en schilders zijn niet voor niets op die plek terechtgekomen. Het is onze maatschappelijke verantwoordelijkheid zeker kinderen daarmee in aanraking te laten komen, dat wordt van ons verwacht. Dus durven kiezen en uitkomen voor dingen.

Ook aandacht derhalve – met dank aan Thijs Adams van wie dit beeld afkomstig is – voor het grote wiel in de klok, dat maar langzaam draait, en waarin niet zo heel veel verandert; Rembrandt en Willem van Oranje zullen wel overleven, maar het is een heel belangrijke beweging die zich daar afspeelt.

Een laatste exemplarisch aspect is de filosofie van terug naar de kern, back to basics. In deze hoogontwikkelde samenleving met zijn gigantische aanbod aan alles, is er behoefte om af en toe weer eens even de harde schijf opnieuw op te schonen. Vooral in het onderwijs is het erg vol geworden en daardoor erg versnipperd. Al die 50 vensters staan in de schoolboeken, maar waarom weten de kinderen het dan niet? De hypothese van Van Oostrom is dat het geen vastigheid meer biedt. In de rijke, verwarrende veelheid is het goed te zeggen wat de belangrijkste dingen zijn.

Ten slotte enkele woorden over het proces als geheel, te beginnen bij de rol van OCW. Van Oostrom hoopt op meer drive achter deze missie. Waarom zou het feit van een demissionair kabinet, een minderheidskabinet of een ingewikkelde formatie dat moeten verhinderen?

Ook een ander argument, dat men genoeg heeft van de bemoeizucht van de overheid, en dat daarom de scholen de vrijheid wordt gelaten de toepassing van de canon in het onderwijs zelf te bepalen, deelt Van Oostrom niet. De canon belandt zo in een niemandsland, terwijl dit gedachtegoed een brede kamermeerderheid geniet. Van Oostrom vreest dat het debat bij OCW te ver wegzakt. Het is te hopen dat OCW wat fanatieker en meer assertief wordt. Hij is het met Doorman eens dat de vrijheid van onderwijs niet automatisch impliceert dat we het niet over de inhoud van het onderwijs kunnen hebben. Daarvoor moeten we niet weglopen.

Van Oostrom richt zich tot slot tot de culturele sector. Initiatieven die verband houden met de canon moeten sterk gedragen worden door allerlei vormen van samenwerking. In Nederland zijn we goed in die vormen van samenwerking; het poldermodel danken we eraan. Aan deze poldercultuur zit echter een schaduwzijde: ze is erg verkaveld. Dit verkavelde Nederland is ook vol met instellingen. Er dreigt daardoor een risico van verdringing – ook wel het narcisme van de kleine verschillen – waardoor samenwerken in theorie wel aardig klinkt, maar waar uiteindelijk blijkt dat iedereen zeer hecht aan zijn eigen principes en uitgangspunten. Dit bemoeilijkt de samenwerking aanzienlijk en dat is jammer. In het institutioneel volle en sterk verkavelde Nederland is het lastig nieuwe initiatieven ingang te doen vinden en daarom hoopt Van Oostrom dat wat voor de canon geldt, ook voor de culturele sector zal gelden: dat ze open is.

Adams sluit het debat af met te danken voor de mooie beschouwingen. Hij deelt mee dat de bijdrage van Klaus Bertisch van De Nederlandse Opera, in de publicatie (die er naar aanleiding van dit debat zal komen) aan bod zal komen. Refererend aan het beeld van de

canon als het grote langzaam draaiende rad in het astronomische uurwerk, besluit hij met een citaat: “From time to time...”, aldus T.S. Eliot in *The Use of Poetry and the Rise of Criticism*, “it is desirable that some critic shall appear to review the past of our literature and set the poets and the poems in a new order”. Van tijd tot tijd inderdaad, “every hundred years or so”.

Inleiders

Jan Jaap Knol – Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), namens minister Maria van der Hoeven

Frits van Oostrom – voorzitter Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon

Peter Sigmond – directeur collecties Rijksmuseum

Maarten Doorman – hoogleraar Kunstkritiek, Universiteit van Amsterdam

Moderator

Thije Adams

Verslag

Jeannine van den Goorbergh